

УДК 94(477.74-21):373.58:372.881.161.2“1919“

Жанна Сердюк

УКРАЇНСЬКА МОВА ЯК ЕЛЕМЕНТ ВИХОВАННЯ В ОДЕСЬКІЙ МАРІЇНСЬКІЙ ЖІНОЧІЙ ГІМНАЗІЇ У 1919 Р.

У статті розглянуто стан розвитку освіти на півдні України у складний період Української революції початку, прослідковано зміни у галузі національного виховання, пов'язані з діяльністю різних урядів у зазначений період, висвітлено рівень популярності української мови в Одесі на прикладі однієї з найвідоміших жіночих гімназій міста – Маріїнської. Зокрема, проаналізовано заяви батьків учениць гімназії щодо викладання української мови та виведені можливі причини їх громадянської позиції щодо українства загалом.

Ключові слова: українська мова, жіноча освіта, середня школа, жіноча гімназія.

Останнім часом в Україні часто обговорюється питання двомовності української нації. Особливо гостро ця двомовність відчувається в південно-східних областях. При цьому українська мова та культура відверто дискримінуються, незважаючи на діюче законодавство. Вчені різних історичних періодів цікавилися даною проблемою. За часів існування Російської імперії захищати культурні інтереси українців наважувалися прогресивні педагоги, просвітні діячі та письменники, які друкували свої твори в тогочасних часописах переважно в Галичині⁹³. Радянські історики визнавали факт дискримінації української національної культури, проте лише за часів Російської імперії⁹⁴. Новітні дослідження з історії освіти містять інформацію про заборону української мови в школах і про педагогів, які наважувалися її порушувати⁹⁵. Важливе значення для розробки даної теми мають праці О. Музичка, Ю. Надольської, А. Тарасова та ін.⁹⁶.

⁹³ Зайченко І.В. Проблеми української національної школи у пресі (друга половина XIX – початок XX ст.) / За ред. М.Д. Ярмаченка. – Львів, 2002; Побірченко Н.С. Проблеми освіти на сторінках часопису “Киевская старина” (1882-1906). – К., 2000.

⁹⁴ Очерки истории школы и педагогической мысли народов СССР. II половине XIX в. – М., 1976.

⁹⁵ Розвиток народної освіти і педагогічної думки на Україні (X – поч. XX ст.): Нариси. – К., 1991.

⁹⁶ Надольська Ю.А. Тенденції розвитку освіти і педагогічної думки Півдня України (II половина XIX – початок XX ст.): автореф. дисс. ... канд. пед. наук. – К., 2012; Музичко О.Є. Ставлення російської інтелігенції Одеси до проблеми розвитку української мови у 1917-1919 роках // Південь України: етноісторичний, мовний, культурний та релігійний виміри. – Одеса, 2007; Тарасов А.В. Суспільно-політична позиція учнівської молоді Півдня України II

Метою публікації є дослідження відношення жителів міста Одеси до української мови та культури у період Української революції на прикладі нововведень в Одеській Маріїнській жіночій гімназії.

Відомо, що у другій половині XIX ст. на території Наддніпрянської України ідея українського національного відродження була затримана Валуєвським циркуляром (1863 р.) та Емським указом (1876 р.). Між тим, за даними Першого Всеросійського перепису населення 1897 р. українську (або малоросійську) мову визнали рідною 17,8% населення. Найчисельнішу групу, звісно, становило російськомовне населення - 44,3%. Одеса, яка була на 4 місці в Російській імперії за кількістю жителів, налічувала 5 найбільших мовних груп, серед яких українці займали третє місце після росіян та євреїв⁹⁷.

Учнівська молодь Одеси виховувалась на принципах віроповідданства та релігійності, що приносило свої результати. Навчальна література спрямовувалася на формування імперського російського патріотизму. При цьому іншим слов'янським народам, зокрема українцям, відмовлялося в праві на гордість за власну історію, мову, культуру. Існували списки “забороненої літератури”, заборонялося україномовне пояснення вчителя незрозумілих для учнів російськомовних текстів. Більшість вихованців середніх навчальних закладів старанно навчалася, перебувала під впливом учителів та уникала будь-якої антидержавної діяльності⁹⁸. Вчителі ж були державними службовцями, змушеними пропагувати російську імперську ідею і тому не мали права на опозиційну діяльність. Характерним прикладом виступає біографія історика О. Маркевича, якого було звільнено з посади викладача Новоросійського університету за популяризацію української історії⁹⁹. Згодом він працював в Одеській Маріїнській жіночій гімназії.

Варто зазначити, що педагогів турбували існуючі проблеми освіти. Зокрема, питання про збереження української

пол. XIX ст.: автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01; Нац. ун-т "Києво-Могилян. акад.". — К., 2008. — С. 14-17.

⁹⁷ Первая Всеобщая перепись населения Российской Империи 1897 г. / Под ред. Н.А.Тройницкого. - Т.II. Общий свод по Империи результатов разработки данных Первой Всеобщей переписи населения, произведенной 28 января 1897 года. - Таблица XIII. Распределение населения по родному языку. - С.-Петербург, 1905 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://demoscope.ru/weekly/ssp/rus_lan_97.php?reg=78

⁹⁸ Тарасов А.В. Суспільно-політична позиція учнівської молоді Півдня України II пол. XIX ст. – Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01; Нац. ун-т "Києво-Могилян. акад.". - К., 2008. – С. 14-17.

⁹⁹ Синявська О.О. Історик Олексій Іванович Маркевич: життя та діяльність. – Одеса, 2003. - С. 24-33.

національної освіти, запровадження навчання дітей рідною мовою та інші обговорювались на педагогічних з'їздах, конференціях і курсах директорів та вчителів шкіл.¹⁰⁰ Проте на півдні України українофільський рух був слабким, щоб мати позитивні зрушення. У 1879 р. в Одесі виникла громада українофілів. Її заснував Л. Смоленський – вчитель історії юнкерського училища. Серед членів гуртка – вчителів, службовців, учнів – зустрічається прізвище ад'ютанта С. Кв'ятковського, вчителя математики І. Антоновича, фізики та хімії О. Цомакіон. Але гурток діяв досить повільно. Замість писати та видавати твори – “пили, співали та журилися”, як говорили про них члени ліберального та революційного гуртків міста¹⁰¹.

У 1904 р. в газеті “Одесский листок” з'явилася стаття на захист української мови: *«...Украинский народ остается чуть ли не единственным, лишенным права удовлетворять свои культурно-национальные особенности»*¹⁰². Газета розмістила також “доповідь” міського голови П.О. Зеленого. Поміж інших, чиновник зазначав, що *«...Необходимо ввести такие учебники, которые были бы близки к интересам населения местного края, как по содержанию, так и по форме. Речь идет об учебниках на малорусском языке»*¹⁰³. Тим часом утиски української мови продовжувалися.

Позитивні зміни були пов'язані з діяльністю Української Центральної Ради. 16 листопада 1917 р. до директорів середніх шкіл всіх відомств України надійшов циркуляр Генерального Секретаріату УЦР УНР за підписом Генерального Секретаря народної освіти Івана Стешенка, де наголошувалося на важливості національного виховання. Зокрема, педагогічним радам пропонувалося поживавити діяльність щодо розвитку української культури¹⁰⁴. Також важливим для нас є лист Міністерства народної освіти УНР від 9 квітня 1918 р., який містив прохання до керівників середніх шкіл надати дані про наявну кількість україномовних фахівців. Однак, Одеська Маріїнська жіноча

¹⁰⁰ Надольська Ю.А. Тенденції розвитку освіти і педагогічної думки Півдня України (II половина XIX – початок XX ст.): автореф. дисс. ... канд. пед. наук. – К., 2012. – С. 15.

¹⁰¹ Побірченко Н.С. Педагогічна та просвітницька діяльність українських громад у II пол. XIX – на початку XX ст. – Кн. 2: Громади Наддніпрянської України. – К., 2000. – С. 11-16.

¹⁰² Об украинском печатном слове // Одесский листок. – 1904. – № 313. – С. 2

¹⁰³ Нужды народного образования в Одессе // Одесский листок. – 1904. – № 324. – С. 3.

¹⁰⁴ Держархів Одеської області. – Ф. 47. – Оп. 1. – Спр. 5698. – Арк. 1.

гімназія звітувала лише про одного викладача¹⁰⁵. Очевидно, що впровадження української мови у навчальний процес гімназії за таких умов було неможливим.

Згодом ситуація ще більше ускладнилася. В період перебування при владі А. Денікіна з січня 1919 р. всі навчальні заклади передавались у підпорядкування Народного комісаріату освіти. Було скасовано плату за навчання та запроваджувалось навчання рідною мовою. Проте, схоже, української мови це не стосувалося. Далеко не останню роль у такій ситуації відіграла радикальна позиція російської інтелігенції. Згідно з наказом, що був оприлюднений в одеських газетах у січні 1919 р., викладання у гімназіях української мови велось факультативно. Але найбільший нонсенс наказу полягав у тому, що дозволяючи викладання “*малоросійської*” мови, ним заборонялося введення “*українсько-галицької*”. Характерно, що одним із авторів такого парадоксального наказу був професор математики Новоросійського університету¹⁰⁶.

До речі, консервативно налаштованими щодо будь-яких кардинальних змін у навчально-виховному процесі була і більшість батьків учениць Маріїнської гімназії. Це підтверджує наступний факт. В період перебування в Одесі радянської влади з квітня по серпень 1919 р. Маріїнську жіночу гімназію було перейменовано в Одеську першу громадську жіночу гімназію. Очевидно, зміна назви стривожила батьківський комітет. Незабаром від нього надійшло клопотання до педагогічної ради з проханням ввести викладання “Історії християнства” паралельно зі стародавньою, середньою, новою вітчизняною або історією мистецтва¹⁰⁷. Пояснювалось це тим, що більшість батьків сповідували православну християнську віру і власних дітей прагнули виховати за її канонами. Також зауважувалось, що виховна частина навчального процесу має ґрунтуватися на морально-релігійній основі.

Архівний фонд Одеської Маріїнської жіночої гімназії містить заяви батьків і родичів учениць за 1919 р. стосовно вивчення української мови. Посилаючись на наказ генерал-губернатора по Одеському навчальному округу, за яким українська мова відносилась до необов'язкових навчальних дисциплін, батьки у своїх заявах демонстрували власне відношення до даного предмета. Як лише не називали українську мову: “*українсько-*

¹⁰⁵ Там само. – Арк. 2.

¹⁰⁶ Музичко О.Є. Ставлення російської інтелігенції Одеси до проблеми розвитку української мови у 1917-1919 роках // Південь України: етноісторичний, мовний, культурний та релігійний виміри. – Одеса, 2007. – С. 278-284.

¹⁰⁷ Державхів Одеської області. – Ф. 47. – Оп. 1. – Спр. 5702. – Арк. 4.

галицький язык”, “малороссийский язык”, “малороссийская мова” і, навіть, “малорусское наречие”¹⁰⁸. Загалом, за результатами анкетування бажання продовжувати вивчення української мови виявили 104 особи, відмовилися – 208¹⁰⁹. Причому відповідне рішення батьків не пов’язувалось з національністю чи походженням. Схоже, що на вибір вивчати чи не вивчати українську мову переважно впливав вік дитини, стан її здоров’я, а також рівень освіченості батьків. Це підтверджують тексти батьківських заяв, оригінальний стиль і мова, яких збережено у даній статті. Наприклад, протоіерей Антоній Тимофеев заявив, що “не находит нужным, чтобы Зинаида (ученица 4 класса) изучала малорусский язык”¹¹⁰. Залишається невідомим, ким доводилась йому дівчина, а вже у наступній заяві Тимофеев змінив власну думку: “если изучение украинского языка будет состоять в чтении и разборе произведений Шевченка, Котляревского и других малорусских писателей, то он желает, чтобы дочь Людмила (ученица 6 класса) изучала язык”¹¹¹. Схожа за змістом і заява колезького радника Максима Дейнеки, який забажав одну з дочок – Марію, ученицю підготовчого класу, звільнити від вивчення української мови, а Євгенію, ученицю першого класу, навчати української¹¹². Колега Тимофеева, протоіерей Михайло Вітвіцький категорично заявив, що його дочка Зоя, учениця 5-го класу, не буде вивчати українську мову¹¹³.

Однозначно звільнити дітей від вивчення української мови висловились¹¹⁴: Є. Калустян – дочку Аглаю, ученицю 4-го класу; О.І. Ключева – дочку Клавдію, ученицю 5-го класу; С. Зурабов – дочку Віру; Соколова відмовилась відразу за трьох дочок – Ольгу, Тетяну та Віру, учениць відповідно 7-го, 6-го та 3-го класів, а разом за двох племінниць – БERTУ та Наталю, учениць 4-го класу, М. Боровкова – дочку Олену; Р. Кирилова – дочку Раїсу, ученицю 2-го класу; В. Михайлова – дочок Антоніну та Олену; А. Дієвська – дочок Аллу та Тетяну; М. Потапов – дочку Тамару, ученицю 4-го класу; В.Я. Плахотіна – дочку Олександрю, ученицю 3-го класу;

¹⁰⁸ Там само. – Арк. 3, 10, 15, 215.

¹⁰⁹ Музичко О.Є. Ставлення російської інтелігенції Одеси до проблеми розвитку української мови у 1917-1919 роках // Південь України: етноісторичний, мовний, культурний та релігійний виміри. – Одеса, 2007. – С. 278-284.

¹¹⁰ Державні архіви Одеської області. – Ф. 47. – Оп. 1. – Спр. 5704. – Арк. 10.

¹¹¹ Там само. – Арк. 12.

¹¹² Там само. – Арк. 34.

¹¹³ Там само. – Арк. 11.

¹¹⁴ Там само. – Арк. 4,7,9,10,14, 21-23, 28, 33, 39, 41, 42, 46, 48, 55, 57, 58, 68, 70, 72, 91, 99, 100, 107, 109, 110, 114, 153, 166, 185.

В. Яхненко – дочку Тамару Терлецькі; протоіерей В. Шаворський – дочку Ольгу, ученицю підготовчого класу; П. Бірюков – дочку Олену, ученицю 5-го класу; А.Д. Ткаченко – дочку, ученицю підготовчого класу; І. Філін – дочку Ніну, ученицю 2-го класу; Ф. Семенова – дочку Олену, ученицю 6-го класу; М. Вирлан – дочку Лідію, ученицю 7-го класу; А. П. Доронін – дочку Валентину, ученицю 7-го класу; Є. Ф. Молчанов – дочку Ольгу, ученицю підготовчого класу. Навіть, представники військового звання мали протилежні точки зору з означеного питання. Так, полковник Яцкевич вимагав звільнити дочку Ольгу, першокласницю, від вивчення української мови, натомість полковник Генкін був не проти цього для своєї дочки Ніни, учениці 4-го класу¹¹⁵. Також за звільнення висловились А. Сініцин – дочки Олени, учениці 4-го класу; В. Ю. Русиновський – дочки Віри; С. Ушаков – дочка Анни (7 клас) та Олени (5 клас); колезький асесор В. Я. Добровольський – дочок Валентину та Антоніну; священник О. Юшкевич – дочок Ніну, Ольгу та Наталію, учениць відповідно 3-го, 5-го та 7-го класів; А. Немиро – дочку Олену, ученицю підготовчого класу. М. Боровкова прохала звільнити від занять з української мови дочку Валентину, ученицю 4-го класу, а П. Бріант – племінницю, ученицю 1-го класу Клавдію Іордан¹¹⁶; вдова сотника Н. О. Тихонович – дочку Ксенію, ученицю підготовчого класу¹¹⁷; Р. Рабінович – ученицю 1-го класу Басю Рабінович, зазначивши при цьому: “за что буду благодарна”¹¹⁸; В. Ледньов прохав за дочку Лідію; С. Солтицька – за дочку Олену, ученицю 7-го класу. К. А. Шут, зазначивши, що він є “членом Санкт-Петербургской Биржевой Барона Штиглица артели”, прохав звільнити дочку Христину. Є. Н. Марценко вимагала «освободить дочь Татьяну от необязательного предмета»¹¹⁹.

Виділяються заяви, охайно оформлені, з шанобливо складеним текстом. Такою виглядає заява Захарія Городниченка, текст якої, на відміну від інших, було надруковано: “Вследствие приказа г. Одесского Военного губернатора, опубликованного в Одесских газетах 30-го января 1919 г. (сего), имею честь покорнейше просить Вас освободить дочь мою Клавдию, уч. 3-го кл. вверенной Вам г-и от изучения укр. языка”¹²⁰. Більшість же заяв містять в собі одне речення, написане від руки на будь-якому клаптику паперу, навіть на візитних картках. Їх автори анонімно вимагали

¹¹⁵ Там само. – Арк. 68, 72.

¹¹⁶ Там само. – Арк. 70, 91, 99, 100, 107, 109, 110, 114, 153, 166.

¹¹⁷ Там само. – Арк. 185.

¹¹⁸ Там само. – Арк. 211.

¹¹⁹ Там само. – Арк. 241, 265, 278, 336.

¹²⁰ Там само. – Арк. 124.

“освободить от украинского языка” учениць 3-го класу Лідію Наркевич та Віру Вельго, учениць 4-го класу Лідію Ольшевську та Павленко Олександрю, ученицю 6-го класу Анну Бут, учениць 7-го класу Марію Антонюк, Басенко Ольгу, Павленко Домну¹²¹.

Крім того, за деякими короткими зверненнями, звільнити слід було ученицю підготовчого класу Єлизавету Шапкіну та ученицю 1-го класу Ольгу Нестерову, учениць 2-го класу Тамару Мірошниченко та Марію Шматову, учениць 4-го класу Марію Гребенщуківу та Олену Маламуж, ученицю 5-го класу Людмилу Шаліну, ученицю 6-го класу Валентину Маркс, учениць 7-го класу Віру Мірошниченко та Зінаїду Жалобинську, учениць 8-го класу Євгенію Ваккар та Ольгу Денисенко. Аналогічні заяви батьків вимагали звільнити гімназисток Ольгу Афанасьєву, Євгенію Любянську, Ніну Каменську, Ольгу Юркову, Анну Кочубей, Віру Конюшкову, Ольгу Поддипнікову, Лідію Базилевич, Лідію Нагаєву, Лідію Комарькову, Мальвіну Каплан, Людмилу Щеголеву, Олександрю Нікіфорову, Лідію Бюр, Надію Симонову, Марію Улицьку¹²². При цьому класи, де навчались дівчата у більшості заяв, не було зазначено. Наприклад, А. Сарафанов й А. Селезньова в унісон заявили: “освободить дочь”, не зазначивши імен і класів дітей¹²³. Безумовно, це ускладнювало роботу шкільній адміністрації. Натомість у заяві Вірґинії Соколової чітко прозвучав наказ “не изучать язык дочерям – Ольге (7 кл.), Татьяне (6 кл.), Вере (3 кл.) и племянницам Берте и Наталье (4кл.)”¹²⁴.

Категорично відмовились вивчати означену дисципліну від імені своїх дітей Б. Александров – за дочку Ольгу, ученицю 4-го класу та батьки шестикласниці Марії Лопатинської. Також А. Богосов недвозначно заявив, що його дочка Катерина не вивчатиме українську мову. Аналогічної позиції дотримувались священник В. Сорокін щодо дочки Людмили, учениці 6-го класу, І. Виноградов стосовно учениці 4-го класу Надії Виноградової¹²⁵. Георгій Прокопійович Єпіфанов заявив, що дочку Марію, ученицю 2-го класу “продолжать обучать нежелательно”¹²⁶. “Антонова Тамара (III кл.) не будет изучать!”¹²⁷. “На изучение украинского

¹²¹ Там само. – Арк. 125, 131, 143, 145, 147, 148, 139.

¹²² Там само. – Арк. 19, 31, 60, 63-64, 82, 111, 196, 151, 163, 178, 191, 225, 298-299, 300.

¹²³ Там само. – Арк. 49, 73.

¹²⁴ Там само. – Арк. 10, 29, 49, 73-74, 132, 195, 206, 208, 227-228, 208, 283, 301, 10.

¹²⁵ Там само. – Арк. 16, 17, 25, 27, 43.

¹²⁶ Там само. – Арк. 50.

¹²⁷ Там само. – Арк. 159.

языка дочерью (приг. кл.) Элеонорой Ливищу согласия не даю”¹²⁸. Подібні заяви маємо і від інших батьків¹²⁹.

Натомість погоджувалась вивчати від імені дочки Наталі А. Уступська, А. Є Комбковський, П. Гаврилович, П. Кассіо-ро¹³⁰. В. Поздеев заявив, щоб його дочка Надія, учениця 2-го класу, вивчала “Малороссийский язык Шевченка и Котляревского”¹³¹. Тексти деяких заяв звучать лаконічно: “Прасковия Власюк желает, чтобы дочь Зиновия (IV кл.) изучала малороссийский (укр.) язык”, “Евгения Кардашева (6 кл.) малорусский язык учит желает!”, “Раиса Иконен дает согласие на изучение дочерью Терезой (5 кл.) малорос. языка”, “Тамара Горланова (1 кл.) пусть обучается Малороссийскому языку (Шевченка-Котляревского)”; “Пусть изучает малорусский язык”, - звеліли батьки учениці підготовчого класу Олександри Потапової, а також учениці першого класу Клари Жук, Тамари Українцевої та Пауліни Айзін; “Ольга Гаврилова желает обучаться малороссийскому языку и со стороны матери (М. Г-ой) препятствий не имеется”¹³².

Пан Меер Фішбейн зазначив: “желательно для меня, чтобы племянница Блюма Молдаван (1 кл.) изучила украинский язык”. З подібними заявами звернулись також пані Лотоцька, Є. Ципіна, М. Козленко, Є. Соболева, Н. Іскра, полковник Генкін, К. Папаянакі, Ф. Козлюк, пані Кабузан, М. Гружевський, Е. Де-Морей, пані О. Бредіхіна, Т. Косяченко, О. Михайлова, В. Михайловський, Т. Миходюк, Г. Кустовська. К. Хариков був налаштований рішуче: “имею честь заявить, что Лидия Харикова (пригот. класс) будет обучаться языку”. Такої ж позиції дотримувалась Єлизавета Захарівна Шелестюкова: “дочь будет продолжать изучать язык украинский”¹³³. Досить оригінально звучала заява мати учениці Надії Іванової: “Мне бы очень хотелось, чтобы дочь моя, Надежда Иванова изучала украинский язык, и потому, если особых затруднений к тому не представится, то мы с дочерью были бы очень рады”, - висловила Л. Іванова¹³⁴. “Дочь Вера (8 кл.) желает продолжать изучение языка и я согласен”, - погодився професор Новоросійського університету Володимир Васильович Воронін¹³⁵.

¹²⁸ Там само. – Арк. 188.

¹²⁹ Там само. – Арк. 223, 247, 285, 333, 337.

¹³⁰ Там само. – Арк. 36, 54, 84, 126.

¹³¹ Там само. – Арк. 8.

¹³² Там само. – Арк. 221, 218, 242, 256, 297.

¹³³ Там само. – Арк. 5, 26, 30, 35-37, 161-162, 332.

¹³⁴ Там само. – Арк. 306.

¹³⁵ Там само. – Арк. 334.

Деякі батьки займали окрему позицію. Наприклад, А. Гергардт: *“Прошу освободить дочь Анну (8 кл.) от уроков укр. яз., но разрешить, если возможно, присутствовать на уроках”*¹³⁶.

Складається враження, що дехто взагалі не розумів, про яку мову йдеться або ж натякав, що не визнає означеної дисципліни. Так, батьки учениці 8-го класу Тетяна Шестерикової вирішили: *“Пусть продолжает изучать курс истории укр. литературы до конца настоящего уч. года”*; С. Завадський був *“Не против обучения дочери Софии, если на предмет сей не понадобится особой платы”*¹³⁷.

Були й такі, як пан Піонтковський, котрий, не бажаючи виділятися, обережно просив *“причислить дочь Лидию, ученицу 1-го класса к той большей группе, которая будет за или против дальнейшего изучения украинского языка”*¹³⁸. Схожа за змістом заява Василя Івановича Іноземцеві: *“Если будет большинство желающих заниматься по-украински, то к этой группе причислить мою дочь Валентину (приготовительный класс)”*¹³⁹.

Дехто з батьків намагався у заяві пояснити власну позицію: *“Ввиду невозможности успешно проходить все предметы гимназического курса прошу освободить дочь Ларису Запоропленко (4кл.)”*¹⁴⁰ *“Дочь Аделаида (7кл.) обременена кроме школьных предметов еще и домашними занятиями по иностранным языкам и музыкой, поэтому надо освободить ее от изучения укр. яз., на изучение которого у нее уходит не мало времени”*, – таку заяву батько дівчини подав на власній візитній картці. На її звороті зазначено особисті дані: *“Присяжный поверенный Борис Мойсеевич Симонович*

Одесса, Ришельевская ул., Сукальского № 35, кв. № 8. Телеф. № 767

*Прием: от 9 до 10 часов утра и от 6 до 8 часов вечера”*¹⁴¹

Варто детальніше зупинитися на одній з батьківських заяв, яка може слугувати характерним прикладом тогочасних суспільних настроїв. Аркадій Петрович Автономов заявив, що *“дочь Наталья (3 кл.) не будет изучать укр. мову”*¹⁴². До речі, надвірний радник Аркадій Петрович Автономов займав посаду викладача Одеської Ришельевської гімназії. Мешкав з родиною за адресою: вул. Карангозова, 12, кв. 14. На цій вулиці знаходилась і

¹³⁶ Там само. – Арк. 18.

¹³⁷ Держархів Одеської області. – Ф. 47. – Оп. 1. – Спр. 5704. – Арк. 52.

¹³⁸ Там само. – Арк. 130.

¹³⁹ Там само. – Арк. 179.

¹⁴⁰ Там само. – Арк. 92.

¹⁴¹ Там само. – Арк. 157.

¹⁴² Там само. – Арк. 335.

Маріїнська жіноча гімназія. Цілком логічно, що 7 квітня 1915 р. до гімназії надійшла заява від А. П. Автономова з проханням зарахувати його дочку Наталію, яка народилась 29 червня 1906 р., в число учениць. Архівні документи свідчать, що навчалась Наталія Автономова досить непогано. Це підтверджує документ про її успішність за 3-й клас, який на той час мав назву *“Ведомость об успехах, внимании, прилежании и поведении”*¹⁴³. Проте щодо вивчення української мови батько дівчини виявився категоричним. Залишаються невідомими причини такої позиції людини, яка в силу професії могла б дотримуватися більш прогресивних принципів виховання дітей. Схоже, що Аркадій Автономов власною заявою продемонстрував консервативність та інертність тогочасних учителів, які боялись будь-яких змін.

Очевидно, протягом певного часу відчувалася нестача фахівців з української мови (філологів), що також гальмувало процес її впровадження. Архівний фонд Одеської Маріїнської жіночої гімназії містить лист-заяву вчителя української мови та літератури Олексія Семеновича Герштанського. Освіту він отримав у Москві та Санкт-Петербурзі, працював у Києві, а у 1920 р. пропонував свою кандидатуру на роботу в Маріїнку.

Отже, незважаючи на зміни в державі та суспільстві в Одесі українська мова не стала популярною. Власне ставлення до української мови городяни продемонстрували, опинившись перед вибором української мови як однієї з навчальних дисциплін для своїх дітей в Одеській Маріїнській жіночій гімназії. Особливо дивує позиція інтелігенції, представники якої мали б краще інших розуміти важливість вивчення мов для розвитку дітей. Проте і вони в більшості не бажали або ж боялись змінювати власні погляди всупереч усталеним імперським традиціям. Незважаючи на це багато батьків, представників різних соціальних груп, виступали за вивчення української мови, зазначаючи, що це мова Т. Шевченка та І. Котляревського.

Таким чином, спроби впровадження української мови у навчальний процес в Одеській Маріїнській жіночій гімназії мали незначний, але успіх. Було досягнуто лише факультативне викладання української мови для бажаючих. Питання ж про зміну мови навчання було взагалі на той момент не на часі.

---

¹⁴³ Сердюк Ж.М. Повсякденне життя жіночих гімназій Одеси кінця XIX – початку XX ст. – Одеса, 2014. – С. 58-59.

Zhanna Serdyuk

Ukrainian language as a parenting element in Odessa Mariinska Women's Gymnasium in 1919

Recently in Ukraine the question of bilingual society is being discussed. Especially this situation is visible in the Eastern regions of Ukraine. At the same time, Ukrainian language and culture is being discriminated freely, despite of the existing laws. The aim of research is to follow the Odessa citizens' attitude towards Ukrainian language and culture at the beginning of XX century, based on the example of innovations in Odessa Mariinska Gymnasium. Also, in the article such cases are observed as the development of national education on the South of Ukraine at the beginning of XX century; changes in the sphere of national parenting discovered, which were connected to the activity of different governments in the mentioned period; the level of language popularity in Odessa is showed, based on the example of one among the most famous women's gymnasiums - Mariinska. Particularly, applications of students' relatives have been analyzed regarding the Ukrainian language tutorial and the overall reasons of their civil position regarding everything Ukrainian have been followed.

In the second half of XIX century on the territory of Dnieper Ukraine the idea of Ukrainian nationalism was suppressed. Ukrainians, like other people enslaved by Russian Empire, felt the harsh methods of russification policy. Harassment of Ukrainian language and culture were felt at all levels. In particular, in the sphere of education there was a deficit of the relevant textbooks and also lack of Ukrainian specialists. Meanwhile, according to the first nationwide census in 1897 on the territory of the Dnieper Ukraine, Ukrainian language was declared as a native by 17.8% of the total population. Odessa, which was on the fourth place in Russian Empire by the number of inhabitants, had five major language groups, including Ukrainians among others, who took the third place after Russians and Jews. It should be noted that the progressive community attempted to improve the situation. Political forces which were acting in Ukraine during 1917-1919, defended the Ukrainian national idea of the renaissance, and adopted a number of important decisions to protect Ukrainian culture. However, radical position of russified intellectuals on the South of Ukraine hampered their implementation, and the Ukrainian movement was too weak to achieve improvements.

Thus, despite of the changes in the state and society, Ukrainian language had not become popular in Odessa. Citizens avoided its spreading deliberately. In accordance with a legal act, published in Odessa newspapers in January 1919, Ukrainian language tutorial in schools was considered as an optional. Most parents of Odessa Mariinska Gymnasium pupils were conservative about any fundamental changes in the educational process. Their actual attitude to Ukrainian language they had demonstrated when faced the choice of the Ukrainian language as one of the training courses for their children. The majority had opposed its studying, often without even understanding all the content of the subject. Obviously, the attitude to Ukrainian language was so negative that many of parents even did not go into explanations of refusal on behalf of their children learning the relevant subject. Especially surprising was the position of intellectuals, that should understand better than others the importance of language learning for their children development. However, they usually did not want or were afraid to change their own views contrary to the established imperial traditions. Thus, attempts to introduce Ukrainian language into the educational process in Odessa Mariinska Women's Gymnasium had not succeeded. Such factors as popularity of Russian in Odessa and Russian-speaking origin of most girls certainly influenced the negative

decision of their parents and guardians. Only optional teaching of Ukrainian was achieved. It was not the time to change the language of tutoring.

Key words: Ukrainian language, Ukrainian culture, national education, bilingualism, women's education, high school, women's gymnasium.

Жанна Сердюк

Український язык как элемент воспитания в Одесской Мариинской женской гимназии в 1919 г.

В статье рассматривается состояние развития национального образования на Юге Украины в начале XX в., прослеживаются изменения в отрасли национального образования, связанные с деятельностью различных правительств в указанный период, показана популярность украинского языка в Одессе на примере одной из самых известных женских гимназий города – Мариинской. В частности, осуществлен анализ родительских заявлений учениц гимназии по вопросу о введении украинского языка в качестве учебной дисциплины, а также определены возможные причины отношения горожан к украинизации в целом.

Ключевые слова: украинский язык, женское образование, средняя школа, женская гимназия.

УДК 930.85(477.74):791.43”1920/1925”

Ганна Лізавенко

**РОЗВИТОК СЦЕНАРНОЇ СПРАВИ НА ОДЕСЬКІЙ КІНОСТУДІЇ
В ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ 1920-х рр.
(на основі біографій перших сценаристів)**

Мета даної роботи полягає в дослідженні становлення сценарної справи на Одеській кіностудії. Розвиток цієї ніші німого кінематографу був дуже важливим і на даному етапі ми спостерігаємо за першими кроками сценаристів у новій для них справі.

Проаналізовано умови, в яких здійснювалось затвердження та розвиток сценарної справи. До першої половини 1920-х рр. ще не було чіткої грані між режисерами, сценаристами та акторами. Усі ці всі посади могла займати одна людина, але саме з цього часу ми можемо спостерігати за виокремленням окремої когорти митців – сценаристів. У подальшому сценарна і режисерська справа перепліталась у їхніх біографіях, але в даній роботі ми зробили аспект саме на внеску відомих особистостей у сценарну справу.

Розглянуто особливості та фактори переходу Одеської кіностудії до системи ВУФКУ, що сприяло появі нових режисерів, операторів, художників, сценаристів. Зазначено, що на Одеській кіностудії працювали талановиті сценаристи, які заклали маленькими камінчиками фундамент майбутньої кінематографії. Саме починаючи з одеських корифеїв кінематографу в Україні створювалось своє кіно. Незважаючи на культурні репресії з боку влади, яка спочатку давала можливості для розвитку, а потім знищувала митців і їх творіння, саме завдяки сценаристам які працювали в Одесі ми можемо насолоджуватися як фільмами того часу так і чудовою та правильною постановкою фільмів сьогодні.

Ключові слова: Д. Бузько, Ю. Яновський, В. Маяковський, І. Бабель.